

Z ZAGADNIEŃ HISTORII KOŚCIOŁA

Ks. BOLESŁAW KUMOR

POCZĄTKI METROPOLII KRAKOWSKIEJ

1. ZABIEGI O METROPOLIĘ W KRAKOWIE W OKRESIE POLSKI NIEPODLEGŁEJ (PRZED 1795)

Pierwszą chronologicznie wzmiankę na temat istnienia w Polsce Bolesława Chrobrego drugiej obok Gniezna metropolii podał Gall. Informuje on, że „za czasów Chrobrego Polska miała dwóch metropolitów wraz z podległymi im sufraganami”¹. Niestety, Kronikarz nie podał żadnych bliższych szczegółów na ten temat. Nie wiemy więc gdzie znajdowały się stolice obydwu metropolii, lub też jakie sufraganie obejmowała pierwsza, względnie druga prowincja kościelna? Ta zbyt wielka ogólnikowość przekazu stała się przyczyną dwóch różnych opinii. Część badaczy (m. in. W. Abraham, S. Łaguna, W. Kętrzyński) odnosi tę relację do osoby arcybiskupa św. Bruna, który w tym czasie „w Polsce przebywał organizując własną prowincję kościelną”². Inni natomiast wiążą informację Galla z opinią o istnieniu w Polsce metropolii tzw. obrządku słowiańskiego³. Ostatnio wreszcie wysunięto na ten temat

¹ *Galli Anonymi Cronica*, ed. C. Maleczyński, w: MPH (*Monumenta Poloniae Historica*). Nova series, Kraków 1952, t. II, 30. W artykule nie zajmowano się geografią historyczną diecezji krakowskiej. Na ten temat zob. mój art., *Granice (archi) diecezji krakowskiej (1000—1939)*, „Prawo kanon.”, 6 (1963) 535—556.

² Abraham W., *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII*, Poznań 1962, 142; Łaguna S., *Pierwsze wieki Kościoła polskiego*, „Kwartalnik hist.”, 5 (1891) 561; Kętrzyński S., *O zaginionej metropolii Bolesława Chrobrego*, w: tenże, *Polska X—XI wieku*, Warszawa 1961, 310 n.; Silnicki T., *Początki organizacji Kościoła w Polsce za Mieszka I i Bolesława Chrobrego*, w: *Początki Państwa Polskiego. Księga Tysiąclecia*, Poznań 1962, t. I, 357.

³ Rechowicz M., *Sprawa obrządku cyrylo-metodiańskiego w Polsce. Przegląd dyskusji*, w: *Pastori et Magistro*, Lublin 1966, 73—85.

przypuszczenie, że przekaz ten „jest pierwszym śladem aspiracji Krakowa do godności metropolitalnej”⁴.

Te tradycje metropolitalne Krakowa były szczególnie żywe w XIII stuleciu, chociaż na drugą połowę XII w. przypada ich początek. Zwrócono uwagę, że począwszy od biskupa Pełki (1186) aż do biskupa Wisława (1230) biskupi krakowscy unikali szczęśliwie konfirmacji ze strony metropolity gnieźnieńskiego, otrzymując ją bezpośrednio od papieża⁵. Na prośbę biskupa Pełki pap. Urban III na mocy bulli *In eminenti Sedis Apostolicae* z 4 II 1186 r. zatwierdził dotychczasowy zwyczaj, przyznający biskupom krakowskim pierwsze miejsce po metropolicie gnieźnieńskim i prawo konsekrowania metropolity, oraz wziął katedrę krakowską pod specjalną opiekę Stolicy Apostolskiej⁶. Przywilej ten znalazł potwierdzenie również ze strony metropolity gnieźnieńskiego Janisława w liście z 26 IV 1325 r.⁷

Tendencje te wzmogły w dużej mierze polityczne rozbitcie kraju i procesy ustrojowe jakie miały miejsce w Krakowie pod koniec XII stulecia⁸. Można też przypuszczać, że utrzymanie pryncypatu przez księcia krakowskiego Kazimierza Sprawiedliwego nad całą Polską i jego wpływ na bieg spraw na Śląsku i w Wielkopolsce sprzyjały rozwojowi tendencji metropolitalnych Krakowa. Zrodziły się one zapewne w otoczeniu biskupa Gedki (1166—1185). Biskup ten odegrał znaczną rolę polityczną w utrwaleniu rządów Kazimierza Sprawiedliwego w Krakowie (1177), oraz na zjeździe w Łęczycy (1180). Osiągnięciu ewentualnych praw metropolitalnych miały służyć zarówno uprzednio wspomniana bulla papieska, jak i pozyskanie dla katedry krakowskiej relikwii św. Floriana, które biskup Gedko przejął w listopadzie 1184 r., w ramach niewidzianej dotąd w Polsce uroczystości, z rąk legatów pap. Lucjusza III. W kontekście tym warto zauważyć, że to on prawdopodobnie przewodniczył na synodzie prowincjalnym w Jeżowie (1179) podczas nieobecności metropolity gnieźnieńskiego⁹. Wydaje się, że widoki na uzyskanie praw metropolitalnych dla Krakowa nie były beznadziejne. Wszak to właśnie w tym czasie (24 II 1188) biskup pomorski Zygfryd uzyskał od pap. Klemensa III bullę *Ex iniuncto nobis a Deo*, mocą któ-

⁴ Sułowski Z., *Początki Kościoła polskiego*, w: *Kościół w Polsce*. T. 1: *Średniowiecze*, Kraków 1968, 86; Szymański J., *Biskupstwa polskie w wiekach średnich. Organizacja i funkcje*, w: *...*, 165.

⁵ Szymański J., dz. c., 164 n.

⁶ KDKK (*Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej*) I nr 3 s. 6—8; Kozłowska-Budkowa Z., *Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej*, Kraków 1937, nr 110 s. 1008 n.; por. Grodecki R., *Gedko biskup krakowski*, w: „*Pol. Słow. Biogr.*”, t. VII, 366—367.

⁷ KDKK I nr 137 s. 175.

⁸ Kozłowska-Budkowa Z., dz. c., nr 98 s. 100; por. Ptakówna W., *Kazimierz Sprawiedliwy*, w: „*Pol. Słow. Biogr.*”, t. XII, 263—264.

⁹ Grodecki R., dz. c., 367.

rej jego diecezja została podporządkowana bezpośrednio Stolicy Apostolskiej¹⁰; tym samym została wyłączona z zależności metropolitalnej Gniezna.

Szczególnie w XIII stuleciu tendencje te przybrały na sile. W latach 20-tych tegoż stulecia miał miejsce ostry spór między biskupem krakowskim z jednej strony a metropolitą gnieźnieńskim i biskupem wrocławskim z drugiej strony o pierwsze miejsce po metropolie. Ten bowiem ostatni, wbrew zwyczajowi i przywilejom papieskim, opowiedział się za pierwszeństwem Wrocławia przed Krakowem¹¹. Biskup Iwo Odrowąż nie tylko opuścił synod prowincjalny (1227), kiedy metropolita gnieźnieński oddał pierwsze miejsce biskupowi wrocławskiemu, lecz również zaapelował w tej sprawie do Stolicy Apostolskiej. W odpowiedzi na to pap. Grzegorz IX listem apostolskim *Significavit nobis* z 19 IV 1227 r. powołał specjalny trybunał papieski dla rozstrzygnięcia zatargu. W oparciu o bullę z 1186 r. sprawa została rozstrzygnięta pozytywnie dla Krakowa¹².

W następstwie tego zatargu biskup Iwo przedsięwziął osobiście w kurii papieskiej starania o prawa metropolitalne dla Krakowa. Powstały prawdopodobnie w XV w. Katalog biskupów krakowskich, podobnie jak i Katalog Długoszowy, informuje, że jeszcze w 1229 r. biskup Iwo udał się osobiście do Perugia i Rzymu i prosił pap. Grzegorza IX o przywrócenie arcybiskupstwa w Krakowie, „które przez zaniedbanie zostało przeniesione do Gniezna”¹³.

Przyjmuje się, że na ten czas przypada również powstanie sfalszowanej bulli pap. Benedykta IX *Pro reverencia principis Apostolorum* z 1046 r., na mocy której papież dla miłości króla Kazimierza, jego żony Marii i syna Bolesława, ustanowił arcybiskupstwo w Krakowie, gdzie dotychczas była stolica biskupia. Równocześnie papież podporządkował tejże metropolii wszystkie biskupstwa w Królestwie Polskim¹⁴. Rzecz jasna, że jest to tylko falsyfikat, ale powtórzenie jego treści przez Vita maior św. Stanisława z XIII w. i XIV — wieczny Katalog biskupów krakowskich¹⁵ jest dowodem żywotności krakowskich tradycji metropolitalnych.

¹⁰ MPH t. II, 18 n.

¹¹ MPV (*Monumenta Poloniae Vaticana*) t. III nr 29 s. 14.

¹² Tamże; por. nr 30 s. 15; Grodecki R., *Iwo Odrowąż*, w: „Pol. Słow. Biogr.”, t. X, 190.

¹³ „Tandem vero anno domini 1229 ivit personaliter ad curiam Romanam Perusiam, ubi a papa Gregorio nono, cuius socius fuerat in scholis Parisiis, multum honorifice est receptus et a cardinalibus multum honoratus. Qui petit a papa, ut archiepiscopatus, qui per negligentiam antecessorum suorum ex Cracoviensi ecclesia perierat, de largitate sua eidem episcopo redderetur”, MPH t. III, 355; por. Długosz J., *Catalogus episcoporum Cracoviensium*, w: *Opera omnia*, ed. A. Przezdziecki, Cracoviae 1887, t. I, 398.

¹⁴ MPH t. I, 358; Kozłowska-Budkowa Z., dz. c., nr 6 s. 7—8.

¹⁵ MPH t. III, 340; t. IV, 383.

Z tego samego stulecia pochodzą przekazy Rocznika krakowskiego informujące o Aronie arcybiskupie krakowskim w XI w.¹⁶ Wielu uczonych, a wśród nich W. Abraham, O. Balzer, R. Grodecki, P. David i ostatnio K. Pieradzka i B. Modelska-Strzelecka przyjmują wiarygodność przekazu¹⁷. W wypadku przyjęcia prawdziwości przekazu należałoby przenieść początki tradycji metropolitalnych w Krakowie na połowę XI stulecia. Powstaje pytanie jak wytłumaczyć tak żywiłowe wprost odrodzenie się tych tendencji w XIII w.? Zauważono już uprzednio, że niewątpliwie poważną rolę na tym odcinku odegrał biskup Iwo Odrowąż, oraz rozwijający się gwałtownie właśnie w Krakowie kult św. Stanisława Biskupa w okresie przed i pokanonizacyjnym¹⁸. Trzeba jednakże stwierdzić, że tak znaczne ożywienie tendencji metropolitalnych Krakowa w okresie największego rozbitcia dzielnicowego nie przyniosło żadnych rezultatów. Utworzenie bowiem nowej prowincji kościelnej pogłębiłoby jeszcze bardziej kryzys rozbitcia dzielnicowego. Pragnienie zaś zjednoczenia rozbitego państwa okazało się silniejsze niż aspiracje partykularne Krakowa. Jedynym osiągnięciem Krakowa na tym odcinku było uzyskanie bulli pap. Aleksandra IV *Ex tuae procedit* z 2 III 1256 r., która potwierdzała w całej rozciągłości przywileje udzielone katedrze krakowskiej w 1186 r. nawet w wypadku, gdyby biskup krakowski był młodszy co do sakry biskupiej w stosunku do innych sufraganów gnieźnieńskich¹⁹.

Tymczasem w XIV w. Kraków stał się znów stolicą zjednoczonego państwa, a katedra krakowska w krótkim czasie aż dwukrotnie była świadkiem koronacji królów Polski Władysława Łokietka (1320) i Kazimierza Wielkiego (1333). Koronacji tych dokonał metropolita gnieźnieński. Od roku 1364 Kraków stał się siedzibą pierwszego Uniwersytetu w kraju, a biskupi krakowscy w częstych wypadkach jako kanclerze Królestwa wywierali przemożny wpływ na bieg spraw państwowych. Ważność krakowskiej stolicy biskupiej podkreślały nadto ogromna rozległość diecezji, obejmującej na początku XIV w. około 467 parafii, zor-

¹⁶ MPH t. III, 355.

¹⁷ Abraham W., dz. c., 169; Balzer O., *Stolice Polski*, Lwów 1916, 38 n.; Grodecki R., *Aron arcybiskup krakowski*, w: „Pol. Słow. Biogr.”, t. I, 166; David P., *Les bénédictins et l'ordre de Cluny dans la Pologne médiévale*, Paris 1939, 17 nn.; Czudowska A., *Aron arcybiskup*, w: „Słow. Staroż. Słow.”, t. I, 49; J. Długosza, *Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, Warszawa 1962, t. I, 263 przyp. 5.

¹⁸ Błaszczewicz J., *Powstanie zjednoczonego państwa polskiego na przełomie XIII i XIV wieku*, Warszawa 1954, 440 nn.; Schenk W., *Kult liturgiczny św. Stanisława Biskupa na Śląsku w świetle średniowiecznych rękopisów liturgicznych*, Lublin 1959, 13 nn.

¹⁹ VMPL (*Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*) t. I nr 136 s. 69; *Regesta Pontificum Romanorum* (1198—1304), ed. A. Pothast, Graz 1957, t. II nr 16270 s. 1335.

ganizowanych w dekanaty wiejskie i archidiaconaty okręgowe²⁰, oraz bogate jej uposażenie²¹. Dla porównania warto dodać, że w tym samym czasie w diecezji wrocławskiej było 575 parafii (przed 1326), w poznańskiej — 454 (koniec XIII w.), kamieńskiej — 370 (przed 1320) parafii, zaś w archidiecezji gnieźnieńskiej, ale dopiero na początku XVI w. około 687. Ale wówczas i diecezja krakowska liczyła około 900 parafii²². Jedyne diecezja wrocławska na Śląsku dystansowała diecezję krakowską tak co do liczby parafii, jak i uposażenia, ale ta znalazła się poza granicami zjednoczonego Królestwa Polskiego.

W takim to kontekście należy zanotować odzycie w XIV w. tradycji metropolitalnych w Krakowie. Kontynuował je wielce ambitny biskup Jan Grot h. Rawa (1327—1347) w czasie swej dwukrotnej podróży do kurii papieskiej w Avinionie (1326 i 1341). Starania te rozbiły się na skutek oporu kurii papieskiej, króla polskiego i metropolity gnieźnieńskiego. Główną rolę, wydaje się, odegrał Kazimierz Wielki. Miał on bowiem szereg bardzo ostrych konfliktów z ówczesnym biskupem krakowskim Grotem, podczas gdy jak najlepiej układały się stosunki i współpraca z metropolitą gnieźnieńskim Janisławem (1317—1342). Nic dziwnego, że król mając na uwadze trwałą całość zjednoczonego niedawno Królestwa i broniąc wydatnie stanu posiadania metropolii gnieźnieńskiej w stosunku do diecezji wrocławskiej na Śląsku i kamieńskiej na Pomorzu²³, nie mógł popierać partykularnych interesów krakowskiej katedry. Poparcie zaś władzy państwowej dla utworzenia nowej prowincji kościelnej było nieodzowne. Warto dodać, że w tym samym czasie (4 IV 1344) pap. Klemens VI przy wydatnym poparciu ces. Karola IV a wbrew oporowi metropolity mogunckiego utworzył metropolię w Pradze dla biskupstw Czech i Moraw²⁴. W takiej sytuacji biskup Grot pozostawiony własnym siłom zdołał jedynie uzyskać dla siebie i swoich następców u pap. Benedykta XII (1334—1342) przywilej używania paliusza przysługującego metropolitom²⁵. Upnień takich nie posiadał w okresie przedrozbiorowym żaden z sufraganów prowincji gnieźnieńskiej. Tylko biskupi warmińscy, cieszący się od XVI w. egzempcją,

²⁰ Wiśniowski E., *Rozwój organizacji parafialnej w Polsce do czasów reformacji*, w: *Kościół w Polsce*, Kraków 1968, t. I, 271.

²¹ Inglot S., *Stan i rozmieszczenie uposażenia biskupstwa krakowskiego w połowie XV wieku*, Lwów 1925, 12 nn.; Kuraś S., *Regestrum Ecclesiae Cracoviensis*, Warszawa 1966, 18 nn.; por. uzupełnienia i uwagi na temat ostatniej pozycji: Jelonok K., *W sprawie Liber beneficiorum Jana Długosza*, „*Studia Historyczne*”, 12 (1969, z. 3) 429—439.

²² Wiśniowski E., dz. c., 271 n.

²³ Kumor B., *Granice metropolii i diecezji polskich (966—1939)*, „*Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*”, 18 (1969) 305, 308.

²⁴ Tamże, 308.

²⁵ Długosz J., *Catalogus episcoporum Cracoviensium*, 411; por. Kaczmarczyk Z., *Monarchia Kazimierza Wielkiego. Organizacja Kościoła, sztuka i nauka*, Poznań 1946, 61; Matuszek A., *Grot Jan*, w: „*Pol. Słow. Biogr.*”, t. IX, 17.

otrzymali od pap. Benedykta XIV na mocy bulli *Romana Ecclesia* z 21 IV 1742 r. podobne przywileje ²⁶.

W XV stuleciu głównym promotorem metropolii krakowskiej był Jan Długosz, znany dziejopisarz i kanonik miejscowej kapituły katedralnej. Można przypuszczać, że u podstaw tych tendencji był nie tylko rozwój mocarstwowy Polski od czasów unii z Litwą i zwycięstwa grunwaldzkiego, kiedy to Kraków stał się faktyczną stolicą obydwu państw i prężnym ośrodkiem kulturalnym na środkową i wschodnią Europę. Niemalże znaczenie posiadał również pontyfikat nieprzeciętnej osobistości jaką był Zbigniew Oleśnicki (1423—1455) i pierwszy kardynałat w Kościele polskim, otrzymany przezeń z rąk pap. Eugeniusza IV (1439). W kontekście wspomnianych wypowiedzi Długosza można dopatrywać się również pewnych wpływów z faktu powstania godności prymacjalnej w Kościele polskim (1418) ²⁷. Wreszcie mogły tu odegrać pewną rolę motywy natury osobistej, a nade wszystko prace i studia historyczne Długosza, oraz jego ogromne oddanie dla katedry krakowskiej.

O metropolii w Krakowie mówi Długosz na kilku miejscach. Fundację jej i erekcję przypisuje Mieszkowi I i pap. Janowi XIII w 966 r. ²⁸. Zanik zaś tej godności miał nastąpić po śmierci arcybiskupa Arona (1059) na skutek zaniedbań jego następców ²⁹. Długosz jednakże nie tracił nadziei, że „wreszcie któryś z biskupów krakowskich, dzięki — — — łaskawości papieża i króla, odzyska dawno — — — utraconą godność metropolity i otrzyma jako sufraganie diecezje: przemyską, chełmską i lubuską” ³⁰. Na innym miejscu dodał, że „kiedy ten tak potrzebny splendor diecezji krakowskiej — — — za zmiłowaniem Bożym i łaskawością królów polskich, oraz zgodą biskupów krakowskich i arcybiskupów gnieźnieńskich zostanie przywrócony, wówczas wzrośnie nie mały splendor i zaszczyt dla prymasa polskiego. Będzie on bowiem wówczas prymasem nie nad jedną metropolią lwowską, lecz nad dwiema — — — krakowską i lwowską” ³¹.

²⁶ *Decretales Summorum Pontificum pro Regno Poloniae et constitutiones synodorum provincialium et dioecesanarum Regni eiusdem ad summam collectae*, Poznaniae 1869, 72 n.

²⁷ „Gnesnensi siquidem non tenuis splendor, sed amplior honor accederet, si potius non ad unius Leopoliensis archiepiscopalis ecclesiae, sed ad duarum, Cracoviensis videlicet et Leopoliensis, respectum primas vocaretur”, Długosz J., *Historiae Polonicae libri XII*, ed. A. Przeddziecki, w: *Opera omnia*, Kraków 1872, t. X, 295.

²⁸ Tamże, 118 n.; tenże, *Catalogus*, 379.

²⁹ „Lampertus insignia archiepiscopatus videlicet pallium de corpore beati Petri sumptum et crucem, petere a Summo Pontifice neglexit; propter cuius negligentiam ecclesia Cracoviensis suo honore metropolitico spoliata est, et in suffraganeam ex metropolitana ab illo die redacta. Długosz J., dz. c., 387; por. *Historiae Polonicae*, 295.

³⁰ Długosz T., *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, ed. A. Przeddziecki, Cracoviae 1863, t. I, 4 n.

³¹ Długosz J., *Historiae Polonicae*, 295.

Do tej myśli wrócono w okresie przedrozbiorowym jeszcze dwukrotnie; raz w r. 1631 w wysuniętym przez Alberta Polaka franciszkanina „Projekcie” utworzenia nowych metropolii w Krakowie, Kijowie i Wilnie³², i po raz drugi na sejmie grodzieńskim w r. 1793, kiedy to zamysłano nawet nad przeniesieniem do Krakowa godności prymacjalnej³³. Niestety, projekty te nigdy nie wyszły poza granice nieśmiałyh planów. Kraków zaś przez 7 wieków Polski niepodległej musiał się zadowolić jedynie pierwszym miejscem w szeregu sufraganii gnieźnieńskich.

2. PRZYNALEŻNOŚĆ METROPOLITALNA KRAKOWA W OKRESIE NIEWOLI NARODOWEJ

Jeszcze przed całkowitą utratą niepodległości państwowej sytuacja diecezji krakowskiej zmieniła się radykalnie zarówno na odcinku gospodarczym, jak i terytorialnym. Konstytucje sejmu czteroletniego z 27 VII 1789 i 19 VII 1790 przejęły na skarb państwa dobra biskupstwa łącznie z Księstwem Siewierskim³⁴. Wprawdzie sejm grodzieński z 1793 r. przywrócił biskupom krakowskim Księstwo Siewierskie³⁵, ale zostało ono niebawem skonfiskowane przez zaborczy rząd pruski. Rozbiory kraju zapoczątkowały niesłychany w dziejach geograficznych diecezji polskich problem formowania się terytorium biskupstwa trwający przeszło 100 lat. Geneza tych rozbiorów diecezji tkwiła zarówno w politycznych zmianach na ziemiach polskich, jak również i w tym, że każde państwo zaborcze przeprowadzało na wielką skalę reorganizację administracji kościelnej w granicach własnych posiadłości. Początkowe tendencje zmierzały do ustabilizowania terytorium diecezji na lewym brzegu Wisły, ale po kilkakrotnych krańcowych wahanich ciężar terytorialny diecezji miał się oprzeć o brzeg prawy, ale stało się to dopiero po 100 latach.

Wstępem do kryzysu terytorialnego diecezji był pierwszy rozbiór Polski (1772), w rezultacie którego diecezja utraciła około 430 parafii i filii na prawym brzegu Wisły, z których ostatecznie w 1786 r. została utworzona diecezja tarnowska³⁶. W r. 1790 odłączono od diecezji 113 parafii i filii w ziemi lubelskiej, łukowskiej, stężyckiej i urzędowskiej, wcielając je do biskupstwa chełmskiego. Po trzecim rozbiorze diecezja straciła na rzecz Wrocławia 48 parafii na Nowym Śląsku i w rejonie

³² Długosz T., *Projekt utworzenia w Polsce nowych biskupstw sprzed r. 1631*, „Przegląd Teolog.”, 13 (1931) 99—109.

³³ *Volumina legum*, wyd. Kaczmarczyk Z., Poznań 1952, t. X, 322.

³⁴ *Volumina legum*, Kraków 1889, t. IX, n., 175.

³⁵ *Volumina legum*, t. X, 322.

³⁶ Kumor B., *Dzieje polityczno-geograficzne diecezji tarnowskiej*, Lublin 1958, 30 nn.

Częstochowy (1800), zaś na rzecz nowoutworzonej diecezji kieleckiej 216 parafii (1807). Po roku 1819 nowourządzone terytorium diecezji obejmowało 285 parafii. Ale i to szczupłe terytorium zostało po roku 1833 (na stałe po 1848) faktycznie ograniczone do posiadłości w Wolnym Mieście Krakowie, a diecezja otrzymała statut wikariatu apostolskiego³⁷.

Pod rządami Austrii sytuacja prawna diecezji zmieniła się jeszcze bardziej na jej niekorzyść. Władze austriackie podporządkowały diecezje polskie w granicach obydwu zaborów metropolii lwowskiej. Dotyczyło to zwłaszcza Krakowa, który ze względu na pozycję polityczno-kościelną biskupów tej diecezji odgrywał w Polsce niepodległej pierwszorzędną rolę. Stąd to nie leżało w interesie politycznym Austrii, by nadal podkreślać szczególne znaczenie tej stolicy biskupiej. Mimo że na jej terytorium Austria utworzyła dwa nowe biskupstwa (Lublin, Kielce), to w żadnym wypadku nie było mowy o wyniesieniu Krakowa do godności metropolii.

Plany rządu austriackiego były inne. Korzystając z wakansu stolicy biskupiej po śmierci biskupa F. P. Turskiego rząd wiedeński dekretem z dnia 5 IX 1805 r. odmówił biskupom krakowskim tytułu książęcego³⁸, a na żądanie ces. Franciszka I i za zgodą metropolity gnieźnieńskiego Ignacego Raczyńskiego pap. Pius VII na mocy breve *Quoniam charissimus* z 19 VIII 1807 r. wyłączył diecezję z gnieźnieńskiej prowincji kościelnej, do której należała od X wieku i wcielił ją do metropolii lwowskiej³⁹. Na żądanie arcybiskupa ołomunieckiego Teodora kard. Colloredo, mianowanego przez papieża delegatem apostolskim do ogłoszenia powyższego breve, kapituła krakowska na posiedzeniu 12 XII 1807 r. wyraziła swą zgodę na zmianę przynależności metropolitalnej i wystawiła odpowiedni dokument⁴⁰. Inkorporacja zatem diecezji do lwowskiej prowincji kościelnej miała miejsce dopiero w połowie grudnia 1807 r. Po konfiskacie przez sejm czteroletni i rządu austriackie bogatego uposażenia i odebraniu tytułu książęcego, a wreszcie przez podporządkowanie biskupstwa metropolii lwowskiej, diecezja o królewskich tradycjach traciła dawne znaczenie.

Zależność metropolitalna Krakowa od lwowskiej prowincji kościelnej trwała faktycznie nieco więcej niż dwa lata. Kiedy bowiem w 1809 r.

³⁷ Kumor B., *Organizacja terytorialna diecezji kieleckiej*, „Nasza Przeszłość”, 17 (1963) 201 nn.

³⁸ Pęcowski J., *Józef Olechowski archidiakon i sufragan krakowski 1735—1806*, Kraków 1926, 179; Poplatek J., *Gawroński Andrzej*, w: „Pol. Słow. Biogr.”, t. VII, 324.

³⁹ *Bull. Rom. Cont.*, t. XIII, 203 n.; Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie. *Acta postcurialia Ignatii Raczyński archiep. Gnesn. 1807—1811*, 79—83 (Kopia konsensu metropolity i breve papieskiego).

⁴⁰ Archiwum Kapituły Metropolitalnej w Krakowie. *Acta actorum Capituli cathedralis Cracoviensis ex annis 1803—1815*, pod datą 12 XII 1807.

znalazł się on w granicach Księstwa Warszawskiego jurysdykcja metropolity lwowskiego została zawieszona (1811). Ale i w Księstwie Warszawskim Kraków nie odzyskał dawnego miejsca w hierarchii kościelnej. Na jego miejsce wysunęła się tym razem stołeczna Warszawa. I chociaż samo miasto z katedrą biskupią po r. 1815 pozostało w granicach Wolnego Miasta Krakowa, to jednakże ze względu na „polską” część diecezji w Królestwie pap. Pius VII bullą *Ex imposita nobis a Deo* z 30 VI 1818 r. wyłączył ją z lwowskiej prowincji kościelnej i poddał nowokreowanej metropolii warszawskiej⁴¹.

Formalnie stan taki trwał do 1880 r., mimo iż od 1848 r. rozdwojenie w rządach diecezją nabrało charakteru trwałego. Łączność austriackiej części z metropolią w Warszawie i w tym okresie nie ustała. Okazało się to po zawarciu konkordatu między Austrią a Stolicą Apostolską (1855). W wypełnieniu umowy konkordatowej ustawa austriacka z 8 X 1855 r. oddała z powrotem sprawy małżeńskie pod jurysdykcję sądów kościelnych⁴². Wówczas to wikariusz kapitulny diecezji krakowskiej dla części austriackiej ks. M. Gładyszewicz zwrócił się 21 II 1857 r. do arcybiskupa warszawskiego Antoniego Fijałkowskiego jako swego metropolity z prośbą, by „raczył go postanowić swym wikariuszem ad hoc i upoważnić do utworzenia sądu małżeńskiego II instancji do osądzania spraw małżeńskich tutejszej części diecezji krakowskiej”⁴³. Apelacje bowiem z części austriackiej diecezji krakowskiej do sądu metropolitalnego w Warszawie były zabronione. W odpowiedzi na to metropolita warszawski A. Fijałkowski dekretem z dnia 6 III 1857 r. upoważnił ks. M. Gładyszewicza do powołania sądu kościelnego II instancji, a następnie dokumentem z 15 XI 1858 r. zatwierdził skład osobowy tegoż sądu⁴⁴. Wprawdzie z lat 1858—1880 nie posiadamy przekazów źródłowych z tego zakresu, ale należy zauważyć, że od czasu zesłania arcybiskupa Z. Sz. Felińskiego do Jarosławia w głąb Rosji metropolia warszawska nie była obsadzona aż do 1883 r.

Odnowione i zreorganizowane w nowych granicach biskupstwo bullą pap. Leona XIII *Sanctae Apostolicae Sedis* z 20 I 1880 r. „dla powiększenia jego splendoru i godności” otrzymało statut prawny diecezji wyjętej i zostało poddane bezpośrednio Stolicy Apostolskiej⁴⁵. Na decyzji tej zaważyła zapewne zgoda rządu austriackiego, ale projekt „wyjętego biskupstwa” zrodził się zapewne w kurii papieskiej. Przebadana bowiem

⁴¹ *Papiestwo wobec sprawy polskiej w latach 1772—1864. Wybór źródeł*, oprac. Beiersdorf O., Wrocław 1960, 273.

⁴² Schmidlin J., *Papstgeschichte der neuesten Zeit*, München 1934, Bd II, 137.

⁴³ Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie. Nr 28. *Acta administratorialia dioecesis Cracoviensis 1841—1859*, bez paginacji (pod datą 21 II 1857).

⁴⁴ Tamże (pod datą 6 III 1857 i 15 XI 1858).

⁴⁵ Kumor B., dz. c., dodatki nr 22, 164.

korrespondencja rządu austriackiego w sprawie wznowienia diecezji z lat 1878—1880 nie mówi nic na ten temat.

W r. 1889 ces. Franciszek Józef I przywrócił biskupom krakowskim tytuł książęcy, a pap. Leon XIII na konsystorzu tajnym 23 VI 1890 r. przyozdobił biskupa krakowskiego Albina Dunajewskiego purpurą kardynalską⁴⁶. Zarówno te fakty prawne jak i rozległa działalność kościelna kard. Dunajewskiego i jego następców, obejmująca swym zasięgiem ziemie polskie pod trzema zaborami, przywróciły krakowskiej stolicy biskupiej dawną świetność i zajmowane miejsce w hierarchii Kościoła polskiego.

3. Utworzenie metropolii w Krakowie

Po odzyskaniu niepodległości szanse Krakowa jako przyszłej stolicy metropolii małopolskiej znów wzrosły. Kraków bowiem w odrodzonym Państwie Polskim stał się nie tylko jednym z przodujących środowisk kulturalno-naukowych, administracyjnych i gospodarczych, lecz również w życiu kościelnym odgrywał doniosłą rolę. Fakt, że w okresie niewoli narodowej tylko krakowscy biskupi otrzymywali godność kardynalską (A. Dunajewski — 1890; J. Puzyna — 1901), posiada swoją wymowę. Niemalą rolę w rozwoju chrześcijańskiej kultury kraju odegrał odrodzony dzięki kard. Dunajewskiemu Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego, któremu wówczas przywrócono pełne prawa akademickie. W czasach niewoli narodowej, kiedy walczono o prawo do nauki we własnych szkołach na wszystkich szczeblach, wydziały teologiczne warszawski, wileński i zamojski zostały rozwiązane. Wśród kolejnych zmian okres niewoli przeżyły jedynie wydziały teologiczne we Lwowie i Krakowie. Ten jednakże ostatni dzięki naukowej działalności kilku wybitnych profesorów (ks. S. Pawlicki, ks. W. Chotkowski, ks. M. Morawski, ks. J. S. Pelczar, ks. W. Knapiński) zaczął znów promieniować na całą Polskę, czyniąc z Krakowa jeden z pierwszorzędných centrów nauki kościelnej w kraju⁴⁷.

Utworzenia nowej prowincji kościelnej w Krakowie domagały się nade wszystko względy natury geograficznej, historycznej i duszpasterskiej. Trudno zresztą przyjąć, by w kraju liczącym w granicach z 1921 r. 23 333 000 katolików i 18 archidiecezji i diecezji, miały pozostać tylko 3 metropolie (Gniezno-Poznań, Warszawa, Lwów)⁴⁸. W tym samym czasie sąsiednie Niemcy na 24 115 032 katolików i 23 archidiecezje i diecezje liczyły 4 metropolie (Bamberg, Fryburg, Kolonia, Monachium),

⁴⁶ Glemma T., *Tyrowicz M., Dunajewski Albin*, w: „Pol. Słow. Biogr.”, t. V, 464.

⁴⁷ Glemma T., *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1745—1848*, Kraków 1949, 203; Glemma T., *Tyrowicz M., Dunajewski Albin*, 464.

⁴⁸ Długosz T., *Kościół w Polsce*, „Przegląd Teologiczny”, 1 (1921, z. 1) 40 n.

a Francja na 39 000 000 ludności posiadała w 1920 r. 86 archidiecezji i diecezji, a w tym 17 prowincji kościelnych, podczas gdy zacieśnione do 93 030 km² Węgry na 7 029 000 ludności liczyły 11 archidiecezji i diecezji, a w tym 3 metropolie (Eger, Esztergom, Kalocsa). Było więc do przewidzenia, że rozumna i dalekowzroczna polityka kościelna będzie postulowała pomnożenie liczby diecezji i metropolii.

Okazja do pertraktacji w tej sprawie nadarzyła się niebawem. Konferencja Episkopatu Polski, odbyta pod przewodnictwem kard. prymasa E. Dalbora w Gnieźnie (26—30 VIII 1919), poleciła biskupowi podlaskiemu H. Przezdziekiemu przygotowanie projektu reorganizacji Kościoła w Polsce. W r. 1920 Konferencja dodała mu do pomocy biskupa R. Jałbrzykowskiego. W oparciu o te pełnomocnictwa biskup Przezdziecki rozesłał 19 IV 1920 r. do ordynariuszów Polski ankietę z następującymi zapytaniami:

1° Jakie korektury należałoby przeprowadzić w granicach istniejących diecezji i metropolii?

2° Jakie należy utworzyć nowe metropolie i diecezje?

3° Czy nie należy przenieść w niektórych diecezjach stolic biskupich ze względu na ich niedogodne położenie?⁴⁹

Na ankietę odpowiedzieli wszyscy biskupi z wyjątkiem Przemyśla, Pelplina, Sejnu i Lublina. W zasadzie zgadzali się na przeprowadzenie zmian. Ogromna większość zapytanych wypowiedziała się za utrzymaniem 3 dotychczasowych metropolii, a tylko nieznaczna mniejszość wysunęła projekt utworzenia 2 dalszych prowincji kościelnych w Krakowie i Wilnie.

Pierwszym, który wysunął postulat utworzenia nowej metropolii w Krakowie, był biskup tarnowski Leon Wałęga. W odpowiedzi na ankietę biskupa Przezdzieckiego (23 IV 1920) pisał, że „co do metropolii nowych projektuję, by Kraków zrobić metropolią i przydzielić mu sufraganie biskupstwa: tarnowskie i kieleckie, ewentualnie cieszyńskie na wypadek pomyselnego plebiscytu”⁵⁰. Jak można przypuszczać, u podstaw wniosku biskupa Wałęgi leżały względy natury duszpasterskiej i geograficznej. Tylko biskupstwa położone najbliżej Krakowa o podobnej strukturze społeczno-religijnej ludności miały wejść w skład przyszłej metropolii.

Niezależnie od propozycji biskupa Wałęgi postulat powołania do życia metropolii w Krakowie wysunęli nadto biskupi: Augustyn Łosiński (Kielce), Zygmunt Łoziński (Mińsk), Piotr Mańkowski (Kamieniec Po-

⁴⁹ Archiwum Diecezjalne w Lublinie. *Rep. 61 I 1 Protokoły* (Protokoły konferencji biskupów w Gnieźnie, druk).

⁵⁰ Archiwum Diecezjalne w Siedlcach. *Akta ogólne. Podział diecezji i metropolii*, t. I nr 4 (Wałęga do Przezdzieckiego — 23 IV 1920).

dolski) i Stanisław Zdzitowiecki (Włocławek). Wszyscy opowiedzieli się za utworzeniem w Polsce pięciu metropolii (obok trzech dotychczasowych nadto Wilno i Kraków), przy czym jedna z nowoproponowanych miała być w Krakowie. Różnice w projekcie dotyczyły jedynie ilości przyszłych sufraganii. Tak biskup Łoziński zaproponował, by nowa metropolia objęła następujące diecezje istniejące i proponowane: kielecką, tarnowską i opolską, względnie cieszyńską⁵¹. Projekt kielecki dodawał nadto do liczby sufraganii diecezję sandomierską, przynależną dotąd do warszawskiej prowincji kościelnej⁵². Projekt biskupa Mańkowskiego nie wymieniał wprawdzie diecezji śląskich, ale obok Częstochowy, Kielc, Sandomierza i Tarnowa, sugerował nadto utworzenie diecezji w Rzeszowie i włączenie jej do metropolii krakowskiej⁵³. Najbardziej daleko idącym okazał się projekt biskupa Zdzitowieckiego. Postulował on, by obok archidiecezji krakowskiej w skład nowej metropolii weszło 7 dalszych diecezji: Tarnów, Sandomierz, Kielce, Częstochowa, Oświęcim „i dwie na Śląsku Górnym (Bytom, Opole)”⁵⁴. Projekt ten o tyle był szczęśliwy, że nowa metropolia miała jednoczyć w swych granicach biskupstwa należące uprzednio do trzech różnych zaborów.

Pozostali biskupi z wyjątkiem Krakowa, Sandomierza i Łomży nie wypowiedzieli się w tej sprawie. Dwaj ostatni natomiast wyrazili sprzeciw „wobec tworzenia metropolii krakowskiej, aby nie osłabiać siły polskiej metropolii lwowskiej”⁵⁵. Podobne stanowisko zajął również biskup krakowski Adam Stefan Sapieha. Wypowiadając się w tej sprawie, pisał: „Tworzenia nowych prowincji kościelnych nie widzę potrzeby, tylko pewne nowe ugrupowanie diecezji w nich jest konieczne”. W dalszej części swego listu wysunął sugestię, by w Polsce były tylko 3 metropolie (Gniezno, Warszawa, Lwów), przy czym diecezja krakowska „przyłączyłaby się do metropolii gnieźnieńskiej”⁵⁶.

Zredagowany w oparciu o wypowiedzi ankietowe pierwszy ogólnopolski projekt „Rozgraniczenia diecezji i metropolii” autorstwa biskupa Przeddzieckiego z 1920 r. konstatował, że „wszyscy księża biskupi są za utrzymaniem metropolii warszawskiej, lwowskiej i gnieźnieńskiej, a tylko pięciu życzy sobie jeszcze dwóch nowych wileńskiej i krakowskiej, przeto większość wypowiada się przeciw tworzeniu nowych metropolii”. Według tego projektu Kraków miał stanowić jedną z sufraganii gnieźnieńskich⁵⁷.

⁵¹ Tamże, t. I nr 10 (Łoziński do Przeddzieckiego — 30 IV 1920).

⁵² Tamże, t. I nr 9 (Łosiński do Przeddzieckiego — 30 IV 1920).

⁵³ Tamże, t. I nr 10 (Mańkowski do Przeddzieckiego — 19 V 1920).

⁵⁴ Tamże, t. I nr 18. Projekt rozgraniczenia metropolii, 1.

⁵⁵ Tamże, t. I nr 11 (Ryx do Przeddzieckiego — 19 V 1920), 3; por. nr 5 (Jałbrzykowski do Przeddzieckiego — 28 IV 1920).

⁵⁶ Tamże, t. I nr 16 (Sapieha do Przeddzieckiego — 30 V 1920).

⁵⁷ Tamże, t. nr 19, 14 n.

Podobne, chociaż nieco znowelizowane sugestie wysunął „Projekt granic diecezji i metropolii w Rzeczypospolitej”, opracowany w r. 1922 przez obydwu wspomnianych biskupów. Przyjął on zasadę, że „jako ośrodki religijne i narodowe powinny pozostać istniejące trzy metropolie: gnieźnieńska i poznańska, lwowska i warszawska”. Tym razem diecezja krakowska miała zatrzymać charakter biskupstwa wyjątego, ale „pod względem udziału w konferencjach biskupich miała należeć do metropolii gnieźnieńskiej”⁵⁸. Wydawało się więc, że i tym razem Kraków nie otrzyma praw metropolitalnych.

Sprawa utworzenia ewentualnej metropolii w Krakowie wróciła z powrotem pod obrady dopiero w 1924 r. Ze względu na toczące się rozmowy między rządem polskim a Stolicą Apostolską na temat przyszłego konkordatu, odbyło się w Polsce szereg konferencji episkopatu o charakterze prowincjalnym i plenarnym. Do wznowienia projektu metropolii krakowskiej najbardziej bodaj przyczyniła się konferencja biskupów lwowskiej prowincji kościelnej. Odbyła się ona 26 II 1924 r. w Przemyśle pod przewodnictwem arcybiskupa Twardowskiego i zgromadziła obok sufraganów lwowskich z Przemyśla i Tarnowa, nadto arcybiskupa lwowskiego ob. orm. J. Teodorowicza i biskupa krakowskiego Sapiehę. Przyjęte na tejże konferencji postulaty domagały się utworzenia w Polsce czterech metropolii łacińskich, przy czym zaproponowano, „aby stolica biskupia w Krakowie została wyniesiona do rzędu matropolii, której winny być podporządkowane w charakterze sufraganii diecezje: tarnowska, kielecka, częstochowska i śląska”⁵⁹. Postulat ten postawił ponownie na porządku dziennym problem utworzenia krakowskiej prowincji kościelnej.

Pod wpływem decyzji konferencji przemyskiej biskup Przezdziecki opowiedział się na konferencji biskupów metropolii warszawskiej za utworzeniem w kraju czterech metropolii łacińskich w Gnieźnie, Lwowie, Warszawie i Krakowie⁶⁰, ale sama konferencja (18 i 19 III 1924) podtrzymała nadal plan pozostawienia w Polsce tylko trzech metropolii, przy czym diecezja krakowska miała zatrzymać przywilej biskupstwa wyjątego z utrzymaniem jednakże „kanonicznej łączności z metropolią gnieźnieńską i poznańską”⁶¹. Projekt ten został przyjęty na posiedzeniu Komitetu biskupów (20 i 21 III 1924), do którego należał

⁵⁸ Tamże, t. I nr 21, 2; „*Dioecesis Cracoviensis exempta, quoad participationem in conferentiis episcoporum ad metropolim Gnesnensem pertineret*”, nr 22, 3.

⁵⁹ Tamże, t. I nr 47, 1.

⁶⁰ Tamże, t. I nr 51, 9.

⁶¹ Tamże, t. I nr 52, 5 n.

⁶² Tamże, t. I nr 33, 3 (Protokół posiedzenia komitetu biskupów z dnia 20 i 21 III 1924).

również i biskup krakowski Sapieha⁶². Stanowisko to podtrzymał biskup Sapieha również w piśmie z 24 III 1924 r.⁶³

Tymczasem w związku ze zbliżającą się plenarną sesją episkopatu w Częstochowie biskupi wypowiedzieli się jeszcze raz w formie ankiety na temat zmian w strukturze organizacyjnej Kościoła polskiego. Zre-dagowany w oparciu o nadesłane wypowiedzi „Zbiór projektów w sprawie erekcji nowych diecezji i podziału dawnych diecezji i metropolii” sugerował podwójne rozwiązanie. W pierwszym wypadku wysunął nową myśl, by w Krakowie stworzyć arcybiskupstwo bez sufraganii, w drugim natomiast przywrócił plan utworzenia krakowskiej prowincji kościelnej⁶⁴. W pierwszym wypadku plan był o tyle trudny do zrealizowania, że w Kościele łacińskim prawo kanoniczne nie przewiduje arcybiskupstwa bez sufraganii, w drugim natomiast wypadku projekt przewidywał włączenie do nowej metropolii archidiecezji krakowskiej, oraz diecezji tarnowskiej, częstochowskiej i śląskiej⁶⁵.

Zebrana w dniach 2 i 3 VII 1924 r. sesja plenarna episkopatu polskiego w Częstochowie zgromadziła 26 arcybiskupów i biskupów z całej Polski, ale bez biskupów grecko-katolickich. Sesję poświęcono w całości dyskusji nad projektem reorganizacji Kościoła polskiego. Jako zasadę przyjęto, że „metropolie są ośrodkami życia religijnego. Jako ośrodki religijne metropolie jednoczą zarazem silniejszym węzłem państwowości ludność, w skład metropolii wchodzącą. Ze względów religijnych i państwowych do metropolii należeć powinna: a) ludność zbliżona do siebie charakterem, obyczajami i b) pewna część ludności, która albo słabsza jest pod względem religijnym, albo potrzebuje ściślejszego zjednoczenia z państwowością”⁶⁶. Przedłożony przez biskupa Przeddzieckiego „Zbiór projektów” poddawał pod dyskusję plan utworzenia dwóch nowych metropolii w Krakowie i Wilnie. W głosowaniu tajnym nad projektem zorganizowania metropolii krakowskiej wypowiedziało się 25 uczestników pozytywnie, podczas gdy tylko jeden głos był przeciwny projektowi⁶⁷. Równocześnie głosujący zaaprobowali plan przyszłych granic metropolii, które miały obiać obok archidiecezji krakowskiej, nadto diecezje: tarnowską, kielecką, częstochowską i śląską czyli katowicką. Propozycja ta została przyjęta jednomyślnie (26 głosów)⁶⁸.

⁶³ „Meropolitas in Polonia quod attinet, eos tres, prouti nunc est, etiam in futurum manere oportet, scilicet: Gnesnensem, Varsaviensem et Leopoliensem rit. Lat.”, Tamże, t. I nr 59, 3. (Sapieha do Przeddzieckiego — 24 III 1924).

⁶⁴ Tamże, t. II nr 96, 12.

⁶⁵ Tamże, t. II nr 96, 13.

⁶⁶ Tamże, t. II nr 97, 3 (Protokół obrad na zjeździe biskupów polskich w Częstochowie w dniu 2 i 3 lipca 1924 nad projektem utworzenia nowych diecezji i rozgraniczenia dawnych diecezji i metropolii).

⁶⁷ Tamże, t. II nr 97, 13.

⁶⁸ Tamże, t. II nr 97, 14.

Ten też projekt wszedł do konkordatu polskiego (10 II 1925) zawartego ze Stolicą Apostolską⁶⁹. Formalnej erekcji meropolii dokonał pap. Pius XI bullą *Vixdum Poloniae unitas* z 28 X 1925 r.⁷⁰. Postanowienia bulli papieskiej wprowadził w życie nuncjusz apostolski w Polsce jako delegat apostolski Wawrzyniec Lauri dekretem *Quum novam* z 11 XI 1925 r.⁷¹. Granice nowej metropolii objęły obok archidiecezji krakowskiej, która dotąd posiadała charakter biskupstwa wyjątego, nadto diecezję kielecką wyłączonej z metropolii warszawskiej, diecezję tarnowską przynależną dotąd do lwowskiej prowincji kościelnej, oraz dwie nowo utworzone diecezje: katowicką i częstochowską. Pierwszym metropolitą krakowskim został dotychczasowy ordynariusz krakowski biskup Adam Sapieha (1925), kreowany kardynałem przez pap. Piusa XII 19 II 1946 r. Pontyfikat metropolity Sapiehy (1925—1951) był jeszcze jednym dowodem, że Kraków stał się rzeczywiście centrum kościelnym, promieniującym daleko poza granice własnej prowincji kościelnej.

SUMMARIUM

DE PROVINCIAE ECCLESIASTICAE CRACOVIENSIS INITIIS

Prima in parte articuli, quod in tres partes dividitur, res de permultis conatibus, qui tempore independentiae Poloniae ante divisionem fiebant ea de causa, ut erectio alterae provinciae ecclesiasticae cum sede episcopali Cracoviensi coniunctae perficeretur, agitur. Mentio prima, quasi tempore regimisi Boleslai Chrobry (992—1025) regis Polonorum altera provincia ecclesiastica in terris Polonis existeret, vetustissima Cronica et gesta ducum sive principum Poloniae, autore Galli Anonymi, eis in verbis testificat: „suo tempore Polonia duos metropolitanos cum suis suffraganeis continebat”. Illa in mentione nonnulli scriptores quasi primum vestigium evehendi ad dignitatem metropolitanam ecclesiae episcopalis Cracoviensis iam vident, quamvis verius conatus illi tempore pontificatus antisisit Cracoviensis Gedko (1166—1185) excrevere cepisse, merito admittendum est. Res primum iam cepta et saeculis sequentibus propugnata, multos asseclas, praesertim e gremio episcoporum Cracoviensium, uti Pełka (1186—1207), Iwo Odrowąż (1223—1229), et Ioannes Grot 1328—1347), haberet. Saeculo XV Ioannes Długosz canonicus Cracoviensis et rebus Polonorum praeclarus scriptor de hac re multis in locis scripsit, et propositiones de instauranda metropolia Cracoviensi adiecit. Eum in anno 1631 Albertus Polonus ex Ordine Minorum in proposito erectionis novarum dioecesum in Polonia constitutioque conventionis generalis, quae Grodnae anno 1794 ultimum locum ante dispartitionem Poloniae haberet, secuti sunt. Tot conatus etiam nonnullos fructus obtinere valerent. Urbanus papa eius nominis III vi bullae apostolicae, quae a verbis In eminenti Sedis Apostolicae (1186) incipit, primum locum post archiepiscopum

⁶⁹ Wiślicki J., *Konkordat. Studium prawne*, Lublin 1926, 150.

⁷⁰ Tamże, 178 n. (tekst bulli).

⁷¹ *Notificationes e curia Principis Metropolitae Cracoviensis* 1926, nr I—II, 5.

Gnesnensem et, ut eum consecraret, episcopo Cracoviensi tribuit, quod et Alexander IV papa per bullam, quae nuncupatur *Ex tuae* procedit (1256), recognovit. Benedictus vero XII (1334—1342) ecclesiam Cracoviensem honore, praeeminentia rationalis, quod palium beati Petri vocatur, insigniri voluit.

Altera in parte articuli res de ecclesiae Cracoviensis nexu metropolitico tempore dominatinis in terris Polonorum alienorum agitur. Dioecesis Cracoviensis, cui tempore independentiae Poloniae primum locum semper post metropolitanos competeret, post divisionem et maximam iacturam territorii beneficiorumque suorum, et privationem principis tituli passa est. Pius VII papa, votis imperatoris Austriae Francisci I annuens, dioecesim e Gnesnensi provincia ecclesiastica seiunxi, et iurisdictioni metropolitae Leopolitano Latinorum addidit (1807), mutatis non post multos hos annos rebus politicis, eam inter suffraganeas neoerctae provinciae ecclesiasticae Varsaviensis enumeravit (1818). Denique Leo XIII, peracta de novo ex vicariatu in dioecesim erectione, per bullam, quae a verbis Sanctae Apostolicae Sedis incipit (20 I 1880), ad augendam novae dioeceseos Cracoviensis decus et honorem, immediatae eam Sedis Apostolicae subiectam esse voluit.

Tertia et ultima iam pars articuli quaestionem de erectione in resuscitata Polonia metropoleos Cracoviensis proponit. Opinio illa, quae iam saeculo XII certissime vigeat, denuo per antistitem Tarnoviensem Leonem Wałęga ad discussionem revocata (1920), et per conferentiam episcopatus Poloniae, Cześćochoviae anno 1924 habitam, ut perficeretur, exoptata, prima vice in sollemni conventionem inter Sanctam Sedem et Rempublicam Polonam sanctionem iuridicam obtinuit. Erectionem vero Cracoviensis metropoleos Pius XI in bulla, quae a verbis *Vixdum* Poloniae unitas (28 X 1925) incipit, edixit, et e sede Cracoviensi, uti archiepiscopali et metropolitana, et dioecesibus Tarnoviensi, Kielcensi, Cześćochoviensi et Katovicensi, uti suffraganeis, novam provinciam ecclesiasticam constituit.